

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.5, oktober 2014

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Steen Tullberg

Tilsyn ved cand.theol., adj. professor (i dansk salme- og kirkehistorie) Jørgen Kjærgaard

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2023

Indledning til “De hellige tre Konger”

ved Else Riisager

Indhold

- 1 Generelt om værket
- 2 Tilblivelsen
  - 2.1 Personlig krisetid
  - 2.2 Værkets tilblivelse
- 3 Om brevet “Hr. Sandsiger!”
  - 3.1 Genre og opbygning
  - 3.2 Salmebøger og historiske salmer
  - 3.3 Det bibelske og historiske
  - 3.4 Samfundet og manglen på historiske salmer
  - 3.5 Salmebogsplan
- 4 Om “Deilig er den Himmel blaa”
  - 4.1 Genre og opbygning
  - 4.2 Kilde og mulige forlæg
  - 4.3 Stjernen og Guddomsordet
  - 4.4 Digtet og Grundtvig
- 5 Modtagelsen
  - 5.1 Rahbeks reaktion
  - 5.2 Grundtvigs svar til Rahbek
- 6 Efterliv
- 7 Anvendt litteratur
  - 7.1 Trykt
  - 7.2 Utrykt

1 Generelt om værket

“De hellige tre Konger” består af et brev, “Hr. Sandsiger!”, og digtet “De hellige tre Konger” med førstelinjen “Deilig er den Himmel blaa”. Brevet er rettet til redaktøren af ugeskriftet *Sandsigeren*, hvor værket blev trykt den 10. april 1811. Redaktør Knud Lyne Rahbek kommenterede allerede dets indhold på de følgende sider i samme nummer af bladet. I brevet findes nogle af Grundtvigs tidligste udtalelser om salmen som genre og hans første plan om at udgive en salmesamling.

Digtet er den første offentliggørelse af “Deilig er den Himmel blaa”, som Grundtvig skrev den 2. og 12. december 1810, og som af mange er betragtet som hans tidligste vellykkede salme. Det har genrebetegnelsen “En Barnesang”, og som en bibelhistorisk, fortællende sang adskiller det sig fra den senere så kendte og elskede salme.

Grundtvig sammenbinder de to dele af værket i begyndelsen af brevet, hvor han skriver, at han gerne vil sige noget om “den Art af Sange, hvortil den [medfølgende Sang] tildels hører, nemlig de historisk-kristelige” (s. 179).

Ligesom dette værk er udsprunget af Grundtvigs åndelig krise 1810-1811, så indeholder det også nogle af de tidligste og mere blivende udtryk for Grundtvigs løsning på krisen.

2 Tilblivelsen

2.1 Personlig krisetid

I efteråret og vinteren 1810-1811 var Grundtvig præget af en personlig krise, der førte til en kristen vækkelse og store ændringer i hans liv. Han oplevede et øget pres fra sin aldrende og syge far om at blive hans personlige kapellan eller hjælpepræst ude på landet, mens han hellere ville fortsætte sin litterære og akademiske karriere i hovedstaden. Som følge af *Dimisprædikenen* og hans udfald mod rationalistiske præster var han desuden blevet påført en klagesag, der tilspidsede sig i vintermånederne (se indledningen til *Dimisprædikenen*, afsnittet [Klagesag](#)).

Samtidig var hans kristendomsforståelse ved at udvikle sig i et opgør med samtidens rationalisme og hans tidligere påvirkning fra den romantisk prægede naturfilosofi. En bibeltro, luthersk-ortodoks kristendom var ved at tage form, hvor den sande kristendom skulle findes i Bibelens ord og befæstes i troen på Kristi frelsergerning. I efterårsmånederne drev han historiske studier om korstogene og drømte om at blive kristen reformator. “Sjælens Frelse” var den vigtigste opgave for en kristen skribent, som han skrev i fortalen til *Idunna* (s. VII), underskrevet den 5. december 1810.

Men om hans kristne tro var en personlig tro og ikke kun en intellektuel overbevisning, var det grundlæggende eksistentielle spørgsmål, der ubevidst gærede i ham i denne tid. I et lykønskingsdigt til faderen i anledning af hans 50-års præstebubilæum den 5. december havde han skrevet, at litterær, videnskabelig og al anden verdslig ære intet var mod “det rene, klare Guddomsord”, og at hans digtning fra nu af kun skulle lovprise Kristus som forsoner og frelser.

Læs mere

Fra “Gamle Fader! paa Din Høitidsdag”:

Laurbærkrandsen har jeg beilet til,
Men ei mer jeg tragter den at vinde,
Hvad er vel et borget [dvs. lånt, uægte] Farvespil,
Hvad en Krands, som Mennesker kan binde,
Hvad er Kløgt, og hvad er Alt paa Jord
Mod det rene, klare Guddomsord!
Derfor skal min Sang nu ene tone
Til hans Pris, som steg fra Himlen ned,
Som os vilde med vor Gud forsone,
Skænke os en salig Evighed.

Digtet indgik som tilegnelsesdigt i *Nytaarsnat*, s. [10], der udkom 24. december 1810.

Få dage efter den 12. december, hvor kladden til “Deilig er den Himmel blaa” ([Grundtvig-arkivet fasc. 386.50b](#)) blev færdig, fik Grundtvig et psykisk sammenbrud og måtte holde sengen. F.C. Sibbern erindrede, at den tilkaldte læge ikke fandt nogen legemlig sygdom, men at “han laae i en indvortes Kamp for sin Sjæls Frelse”. Den 20. december fulgte Sibbern den syge ud til hans forældre i Udby, og da de undervejs overnattede i Vindbyholt kro, fik Grundtvig et anfald, hvor han følte “Djævelen som en Slange legemligen at snoe sig om hans Krop”. For Sibbern virkede det påfaldende, hvor hurtigt faderen fattede sig, da han fik kendskab til sønnens tilstand. “Min Søn har Anfægtelser, sagde han og derved vidste han, hvad han havde for sig” (*Grundtvigs Erindringer* 1948, s. 118).

Anders Malling formulerer det således, at “Deilig er den Himmel blaa” blev skrevet midt imellem højtflyvende planer om at blive kristen reformator og den dybeste fortvivelse over, om han mon selv var kristen. Barnesangen “synes født i et havblik, mens stormen skifter fra den ene retning til den anden” (Malling 1962-1978, bind 1, s. 138).

2.2 Værkets tilblivelse

Manuskriptet i kladdeform til “Deilig er den Himmel blaa” ([Grundtvig-arkivet fasc. 386.50b](#)) er dateret 2. og 12. december 1810. Grundtvig har indføjnet dateringen efter, at de første strofer er nedskrevet, og sandsynligvis samtidig med, at digtet blev færdigt. På første side af lægget til kladden findes et udkast, der har overskriften “De hellige tre Konger” og førstelinjen “Vi har en Seng saa bred og stor” ([Grundtvig-arkivet fasc. 386.50a](#)). Udkastet må således være digtet senest den 2. december.

Omkring tidspunktet for digtets tilblivelse har Grundtvig arbejdet med udkast til flere åndelige sange, der kredser om motiver med stjerner, lys og hyrder, og som har mere eller mindre tydeligt forlæg i Matt 2,1-12 og Luk 2,1-21.

Læs mere

Det drejer sig især om de ufuldstændige digte “Stjernerne [Lyse Stjerner i det Høie]”, “Hyrderne ved Betlehem [Hvi mon de Hyrder flokkes saa]” og udkastet “De hellige tre Konger [Vi har en Seng saa bred og stor]” (*Grundtvigs Sang-Værk* 3 1948, nr. 7, 10 og 8; *Sang-Værk* 5 1881, “Brudstykker” nr. 11-13, s. 598-601; *Bibliografien* 154a, nr. 12, 13 og 11). De ufuldstændige digte er skrevet på samme slags grove, blålige papir, som Grundtvig kun brugte fra nyt af en kort tid i 1810 (*Grundtvigs Sang-Værk* 6 1956-1964, s. 186). Den præcise datering og indbyrdes rækkefølge af disse værker er usikker.

Til “Hr. Sandsiger!” er bevaret en lille del af et udkast, nedskrevet på samme læg som det ufuldstændige digt “Stjernerne”. Ud fra skriftbilledet er det tydeligt, at de to værker ikke er skrevet i umiddelbar forlængelse af hinanden.

Det er sandsynligt, at prosateksten “Hr. Sandsiger!” er forfattet forholdsvis kort tid før offentliggørelsen i *Sandsigeren* den 10. april 1811 (jf. Sørensen 1964, s. 48). Fra en dagbogsoptegnelse af Frederik Schmidt fra den 8. april ved vi, at Grundtvig på daværende tidspunkt var optaget af de samme tanker som i brevet. Frederik Schmidt fortæller, at han var i selskab med bl.a. Grundtvig, og at denne talte om sin utilfredshed med *Evangelisk-kristelig Psalmebog*. Som begrundelse fremførte han et par af de hovedindvendinger, som findes i *Sandsigeren*. Desuden refererer Schmidt, at Grundtvig mente, at kun tro på kristendommen som åbenbaret autoritet ville kunne afhjælpe samtidens krise. Denne påstand genfindes også i brevet.

Læs mere

Frederik Schmidt skrev:

Med vor evangelisk-christelige Psalmebog er han meget utilfreds og anmærkede, som mig synes med Grund, at det er en betydelig Mangel ved den, at den ingen historiske Psalmer har, og at der istedet for levende Exempler fremsættes tør Moral. [...] [At hans nærværende Anskuelse af Christendommen] dog fornemmelig ere grundede i Følelsen af hans egen Trang til beroligende Vished, saavel som i den Overbeviisning, at Tidsalderens Elendighed ene kan afhjælpes ved sand Religiositet og at denne ene finder fast Grund i Troen paa Christendommens guddommelige Autoritet – derom overtydes man stedse mere ved at høre den Begeistring, hvormed han taler om dette sit og Menneskehedens vigtigste Anliggende. (*Grundtvigs Erindringer* 1948, s. 121-122).

3 Om brevet “Hr. Sandsiger!”

3.1 Genre og opbygning

Til sit indlæg i ugeskriftet benyttede Grundtvig en brevform, der var almindeligt

anvendt i samtiden. Efter Holberg var det udbredt blandt førende forfattere at skrive epistler i essayistisk stil, når de tog emner op, der havde almen eller samfundsmæssig interesse. Fra midten af 1700-tallet var brevformen ligeledes blevet almindelig i indlæg, der knyttede sig til debatter i aviser og blade (se *Dansk litteraturhistorie* 1990, bind 4, s. 232 f.). Stilen i det litterære og almene tidsskrift *Sandsigere*n lå helt i forlængelse af denne tradition, og adskillige af indlæggene fra ugerne før Grundtvigs var således i brevform og indledt med tiltaleformen "Hr. Sandsiger!".

Brevet indeholder personlige udsagn, men er samtidig en stramt opbygget, argumenterende tekst. Efter angivelsen af emnet, den historisk-kristelige sang eller salme, består det af historiske, æstetiske (herunder pædagogiske) og teologiske argumenter. Før den teologiske argumentation, der udgør den vægtigste og centrale del af brevet, ændres emnet til, hvordan kristelige salmer og sange bør være. Teksten afrundes med en plan for en fremtidig salmesamling (for videre uddybning, se Sørensen 1964, s. 48-56).

I sin argumentation knytter forfatteren an til helt centrale begreber og emner i samtidens rationalistiske teologi som fornuftreligion, moral og dyd (se f.eks. en sammenfatning i Glebe-Møller 2011, s. 81 f.). På denne måde prøver han at lede sine modstandere ind på sin anderledes forståelse af den enkeltes og samfundets krise og midlerne til at løse den.

3.2 Salmebøger og historiske salmer

I brevet advokerer Grundtvig for den historiske salme i modsætning til den moralske og dogmatiske, som han synes dominerer *Evangelisk-kristelig Psalmebog*. Den autoriserede salmebog var blevet udgivet 1798 med den indflydelsesrige og moderate oplysningsteolog, biskop N.E. Balle som hovedredaktør. Det var kendetegnende for salmerne, at de alle var gennemredigerede efter samtidens teologiske og æstetiske smag, skulle være forståelige også for ulærde, og at de ud over at være kristeligt opbyggelige skulle fremelske tolerance og andre borgerlige dyder.

Salmebogen indeholdt kun et begrænset antal salmer, der var historiske. Med 'historisk' menes der i hovedsagen, at salmerne gengav episk stof fra Bibelen med konkrete detaljer og i fortællende form. Der var f.eks. kun optaget tre salmer af Thomas Kingo, julesalmerne var uden historisk islæt, og salmer om Jesu liv og lære var udeladt.

Læs mere

Af Kingos salmer havde kun en stærkt omarbejdet version af langfredagssalmen "Gak under Jesu Kors at staa" (*Vinter-Parten* 1689, nr. 475) episk-dramatiske elementer (*Evangelisk-kristelig Psalmebog*, nr. 164; Paulsen 2000, s. 73 f.). Ældre julesalmer som "Et barn er født i Bethlehem" og Martin Luthers "Lovet være du Jesus Krist" var ikke i salmebogen (Malling 1962-1978, bind 8, s. 299 f.).

Salmebogen var inddelt efter dogmatiske emner, og f.eks. i afsnittet “Guds Væsen og Egenskaber” var underoverskrifterne til de 40 salmer mere udtryk for dogmatiske og filosofiske overvejelser over gudsbegrebet end afspejlinger af en bibelsk sprogbrug. Anders Malling finder ligeledes mange gentagelser i disse salmer (Malling 1962-1978, bind 8, s. 298 f.).

Som andre salmebøger siden reformationen var *Evangelisk-kristelig Psalmebog* forordnet, det vil sige, at præster skulle benytte salmer fra den til enhver tid gældende salmebog i gudstjenesten. Med hensyn til *Evangelisk-kristelig Psalmebog* var det dog bestemt, at det var op til hver enkelt præst og menighed at beslutte, om de ønskede bogen indført i sognet.

I ældre salmebøger var den historiske salme rigere repræsenteret. Kingos salmebog fra 1699, der stadig var i brug flere steder på landet – også efter 1798 –, rummede en del salmer med tilknytning til bibeltekster. Ikke alle disse salmer var dog episk fortællende. Salmebogens afløser især i byerne, Pontoppidans salmebog fra 1740, overtog dens salmer til brug i gudstjenesten. Det er dog overdrevent og upræcist, når Grundtvig påstår, at de historiske salmer udgjorde størstedelen af salmebøgernes indhold i de første 250 år efter reformationen, dvs. cirka indtil Guldbergs salmebog fra 1778 afløste Pontoppidans i byerne (se Sørensen 1964, s. 49-52).

3.3 Det bibelske og historiske

Den grundlæggende præmis for Grundtvigs argumentation er, at Bibelen indeholder alt, der er nødvendigt for frelsen, hvis den kristne tror og følger den (s. 181). Det er derfor med afsæt i Bibelen, at han definerer, hvordan salmegenren bør være. Bibelen skal være grundlaget både for sangenes indhold, deres form og den bagvedliggende hensigt med dem. Indholdet i kristne sange eller salmer bør være bibelsk. Da det meste af indholdet i begge testamenter er historisk, Jesu liv er historisk, og selv hans moralske vejledning er formidlet episk i lignelserne, så mener Grundtvig, at “de fleste Kirkesange burde være levende Billeder af Jesu og de hellige Mænds Liv” (s. 182).

Begivenheder i Jesu liv: miraklerne, lidelsen, opstandelsen og himmelfarten (s. 181) er opfattet som historiske fakta. 'Historisk' betyder ikke bare episk eller fortællende stiltræk, men kan også betegne forhold, der har historisk sandhedsværdi eller er faktisk sande. Med Grundtvigs bibelsyn er Jesu liv, forstået som historiske kendsgerninger, forudsætningen for at tro på Jesus som frelser.

Den historiske salme kan opbygge modtageren i sin kristne tro ved, at de bibelhistoriske begivenheder bringes til modtageren i levende, fortællende billeder. Igennem billeder kan de kristne sandheder opfattes anskueligt med sanser, intuition og følelser, og ikke kun intellektuelt. I sine tanker om den pædagogiske formidling af kristendommen er Grundtvig i overensstemmelse med den firefoldige tekstforståelse.

Læs mere

Denne metode til at formidle og tolke Bibelen, der var dominerende fra den kristne senantik til oplysningstiden, består overordnet af et

historisk eller bogstaveligt niveau, der indeholder den bibelske begivenhed, og tre overliggende niveauer, der tolker begivenheden henholdsvis i et frelseshistorisk eller typologisk, et moralsk og et eskatologisk eller anagogisk perspektiv. Det moralske niveau omfatter de træk i den kristne forkyndelse, der får troen til at vokse i det enkelte menneske. Her spiller inspirationen fra efterfølgelse af Kristus og forbilleder traditionelt en stor rolle (for uddybning, se Nielsen 2009, s. 211-233).

Ifølge denne tolkningsmetode er det historiske niveau med dens formidling af bibelske begivenheder forudsætningen for, at de tre overliggende niveauer bevarer deres virkningskraft. For Grundtvig har det at skildre Jesus og de hellige mænds liv i levende, konkrete billeder som eksempler til efterfølgelse, og det at vise forbilledige personer, der i livskriser handler stærkt og modigt, langt dybere virkning på den syngendes vilje og motivation end abstrakt moralisering og dogmatisk udlægning af dyder. Også i den kristne pædagogik tager Grundtvig afstand fra rationalismens tiltro til forstandsmæssig oplysning som en afgørende faktor (Nielsen 2010, s. 450-453).

3.4 Samfundet og manglen på historiske salmer

Når historiske salmer, der er udtryk for sand kristentro, ikke findes i et samfund, er samfundet i alvorlig fare. Samfundets krise beskriver Grundtvig i associationsrige billeder hentet fra Bibelen. Rationalismen sættes over for den sande, bibeltro kristendom i en allegorisk træmetaforik, hvor mennesket ved at foretrække frugten fra kundskabens træ afskærer sig fra livets træ ved skabelsen i Paradisets have. Et menneske, der bekender sig til fornuftsreligion, vil også være udelukket fra et kommende evigt liv. I Grundtvigs øjne kan rationalisterne således ikke tage del i den udødelighed, de troede at ville opnå, jf. slagordet 'Gud, dyd, udødelighed'.

Opfattelsen af forholdet mellem kristendom og samfund kan føres tilbage til den gammeltestamentlige profeti til Israels folk fra 5 Mos 30,15-20, der kan sammenfattes i sentensen: 'Hvis I ikke bliver troende, skal I ikke blive boende!'. Grundtvig havde senest formuleret krisen i fortalen til *Nytaarsnat*, der udkom 24. december 1810: "alt eftersom Kristendommens Lue slukkedes i Hjerterne, sank Riget dybere til Vanmagt [dvs. i afmagt]" (s. 19), og at "Tidsalderen blind fremhaster" mod "det bundløse Svælg" (s. 18) (se indledningen til *Nytaarsnat*, afsnittet [Forholdet mellem kristendom og historie](#)).

3.5 Salmebogsplan

Grundtvigs svar på manglen af historiske salmer i samtidens salmebog har ikke kun et kirkeligt perspektiv, men skal samtidigt bidrage til at løse de folkelige og samfundsmæssige problemer. Allusionen til den gammeltestamentlige profet Elias' opgør med afgudsbilleder (2 Kong 1,13-17) kan være et afbleget udtryk for Grundtvigs egen selvforståelse som kristen reformator (Balslev-Clausen 1991, s. 15). Sidst i brevet opridser han sin første offentliggjorte plan om at udgive en salmesamling, der udtrykker sand kristendom, og som indeholder salmer, der har rod i Bibelen. Planen

indeholder mange af de ideer til en salmeudgivelse, som han senere realiserede i *Sang-Værk til den Danske Kirke* i 1836-1837.

Læs mere

At Grundtvig arbejdede videre med planen i de første par år fremgår af et brev til en norsk ven fra 1812 (*Breve* 1 1924, nr. 73, s. 117 f.) og af nogle salmebearbejdelser (se Balslev-Clausen 1991, s. 15 f.; Sørensen 1964, s. 56 f.), men der er også tegn på, at han allerede i 1813-1814 er frafaldet sin plan (se Grundtvig 1958, s. 80).

4 Om “Deilig er den Himmel blaa”

4.1 Genre og opbygning

Ved at gengive en historisk fortælling fra Bibelen om Jesus og andre bibelske personer i lyrisk-episk form er “Deilig er den Himmel blaa” et eksempel på en historisk-kristelig sang (s. 179). At digtet også kaldes “En Barnesang” (s. 184) adskiller det fra andre historiske sange og salmer.

Digtet består af en ramme (strofe 1-2 og 14-19) omkring en fortælling (strofe 3-13), og fra 2. strofe træder en jegfortæller frem og synger henvendt til børn. En tilsvarende ramme, her med unge piger, havde Grundtvig benyttet sig af i mindedigtet over Peter Willemoes, “Kommer hid, I Piger smaae”, der udkom o. 29. oktober 1810 (*Bibliografien* 144). Det at inddrage børnene som tilhørere er et tidligt eksempel i dansk litteratur på at opbygge en fortrolig tone mellem forfatter og barn og at fremme barnets indlevelse i det fortalte. Begge træk er karakteristiske for den børnelitteratur, der begyndte at udvikle sig i 1800-tallet. I samtiden var den almindelige tendens, at børnelitteratur skulle være moralsk opdragende og fremme dyder. Det dengang stadigt populære eksempel inden for fortællingen var Ove Mallings *Store og gode Handlinger* (1777).

4.2 Kilde og mulige forlæg

Kilden til digtet er prædikenteksten til Helligtrekongers søndag efter 1. tekstrække, Matt 2,1-12. For at tilpasse fortællingen om de vise mænd til en barnesang har Grundtvig udeladt Herodes' forsøg på at opspore den nyfødte konge.

Der er ikke fundet egentlige forlæg til Grundtvigs digt, men han kan have hentet inspiration i salmer til Helligtrekonger i Thomas Kingos *Vinter-Parten* (1689). Det drejer sig især om Niels Sørensens “Jesus Christ i Jødeland” (nr. 94; Kingo 1941, bind 4, s. 156-157) og Kingos egen “Det runde Himlens Stjerne-Telt” (nr. 91; Kingo 1941, bind 4, s. 152-155).

Læs mere

Både Sørensen og Kingos salmer er skrevet over Matt 2,2-12 og indeholder den traditionelle sammenstilling af Jakobsstjernen og

stjernen over Betlehem, der svarer til den messianske forventning og opfyldelsen i Jesus. Hos Sørensen bedes der om, at Jesu ord vil lyse i hjertet (strofe 16). Hos Kingo findes ledestjerne-motivet (strofe 4), og stjernen bestemmes som "Ordets Stjerne" (strofe 8). Sørensens salme har samme versemål (fire trokæer) som Grundtvigs digt, men dog kun fire verslinjer i hver strofe.

Motivet med stjernerne, der blinker og vinker opad, i 1. strofe kan have forlæg i 10. strofe af H.A. Brorsons "Op! ald den Ting / som Gud har gjort" (Brorson 1734), der var optaget i de autoriserede salmebøger, hvor de pågældende vers var stort set uændrede (se Malling 1962-1978, bind 4, s. 217-220).

Hvad skal jeg sige, naar jeg seer,
Hvor stjerne-flokken blinker,
Hvor mildt enhver imod mig leer,
Og op til himlen vinker?

(her citeret efter *Troens Rare Klenodie* (Brorson 1951-1956, bind 1, s. 217-219). Om inspirationskilder i øvrigt, se Lundgreen-Nielsen 1980, bind 1, s. 357 f.

4.3 Stjernen og Guddomsordet

Hovedsymbolet i digtet er stjernen, der bevæger sig fra naturen (stjernehimlen) over historien (julestjernen) til hjertet (Guds ord som børnenes ledestjerne) (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 356 f.). Men stjernen har også andre funktioner.

Det er stjernen, der binder rammens tid og den nytestamentlige fortællings tid sammen, foruden at den har forbindelser bagud til gammeltestamentlig tid og fremad eller "opad" til eskatologisk eller evig tid. Gennem den firefoldige tekstforståelses niveauer peger eller tyder julestjernen i Jesusbarnets øje (strofe 12) tilbage på spådommen om Jakobsstjernen og kongemagten i 4 Mos 24,15 og 17. Ved at blive identificeret med Guddomsordet (strofe 19) leder stjernen tilsvarende på det moralske niveau fremad til Jesus Kristus (strofe 18), der som morgenstjerne er i evigheden (strofe 15-16). De mange indholdsmættede tydninger udfoldes af Erik A. Nielsen i eksempelmanalysen i *Kristendommens retorik* (Nielsen 2009, s. 220-224).

I digtet leder det åbenbarede Guds ord til frelse. Digtet er således i god overensstemmelse med brevet, hvori det om Bibelen hedder, at den er "et Indbegreb af Alt, hvad der troet og fulgt kan gøre os timelig og evig lykkelige" (s. 181).

Dette på samme tid enkle og dybt komplicerede digt kan begribes af børn, fordi det netop ikke er abstrakt, men fortællende og anskueligt. "Anskuelsen bliver til i selve den måde, fortællingen sammenføjer sine led på. Det er i disse sammenføjninger, Grundtvig udfolder den firefoldige tekstforståelses tankemønster og gør det så kunstnerisk nænsomt" (Nielsen 2009, s. 220 f.).

4.4 Digtet og Grundtvig

Forbindelsen til Grundtvigs åndelige krise 1810-1811 viser sig kun indirekte i digtet. I Grundtvigs digt er de vise mænd en konge, hans søn og en stjernetyder. Disse tre skikkelser kan via Daniels bog føres tilbage til den babyloniske kong Nebukadnesar, hans søn og stjernetydere, der lod sig omvende til den jødiske gud og følgelig tillod det bortførte jødiske folk at slippe fri af det babyloniske fangenskab. Ligesom jøderne vendte hjem til den rette gudsyndelse i Jerusalem, skulle Grundtvig og med ham hans rationalistiske samtid vende tilbage til barndommens bibelske tro. Denne kunne de finde i Jesusbarnets og Guds barnets "milde Øie" (strofe 12) (Thodberg 1989, s. 288 f.). Grundtvigs tolkning af de vise mænd som de babyloniske konger er der ikke belæg for i den kristne ikonografi om de hellige tre konger (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 356).

Digtet er et af de tydeligste udtryk i perioden for en personlig, følelsesbunden religiøsitet, som har rod i Grundtvigs barnetro. Det trosmæssige udsagn rækker bag om videnskabsmandens intellektuelle tilgang til kristendommen og den yngre forfatter og forkynners kaldsbevidsthed som kristen reformator. Digtet, der som nævnt blev til lige inden hans personlige sammenbrud, står dog ikke helt alene. Et tilsvarende udsagn kan ses i strofe 12 i "Julesang" (*Nytaarsnat*, 1810; *Bibliografien* 149), hvor digteren beder om, at Kristus må fødes i hjertet, dvs. komme mennesket i møde ud fra dets eget sjæleliv. Det at vende tilbage til barnetroen blev et forstadie til en moden, kristen tro (Rod 1970, s. 18 f.)

5 Modtagelsen

5.1 Rahbeks reaktion

Som redaktør af *Sandsigeren* brugte Knud Lyne Rahbek størsteparten af det pågældende nummer af ugeskriftet til at kommentere Grundtvigs brev (s. 188-192; [klik her for at se faksimiler](#)). Da Rahbek havde været medlem af den kommission, der gennem flere år havde lavet et grundigt forarbejde til udgivelsen af *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, var han yderligere part i sagen (om salmebogskommissionens arbejde, se Malling 1962-1978, bind 8, s. 286-296). Grundtvigs brev og Rahbeks kommentar kan ses som indlæg i en løbende debat om liturgi, der også omfattede salmebogen (jf. s. 191).

Debatten var en udløber af den meget omfattende liturgidebat i 1806 og de følgende år, som Friederich Münter bl.a. refererede til i sit indlæg på Sjællands stifts landemode (Münter 1811, s. 25). I Grundtvigs indlæg fra 1807, *Om Religion og Liturgie* (*Bibliografien* 61), fremkom hans første offentlige udtalelser om salmeæstetik (se indledningen til *Om Religion og Liturgie*, afsnittet [Liturgidebatten 1806-1807](#)).

Ifølge Rahbek var den eneste grund til, at der ikke blev optaget historiske sange i salmebogen, at man i kommissionen mente, "at Fortællinger ikke skikkede sig til Almeensang eller rettere til Samqvad" (1811, s. 188), dvs. at episke digte ikke var egnede til fællessang i en almindelig forsamling. Ved rådslagningen om optagelse af en sang i genren, hvis kvalitet var anerkendt, havde Werner Abrahamson desuden sagt, at det var ønskeligt, at der blev udgivet en samling af "saadanne bibelske

Romanoer [sic: Romancer, GV]" (s. 188). Kommissionen var enig i synspunktet (s. 192), men en udgivelse af den art lå dog uden for dens opdrag (s. 188).

Grundtvigs argument om, at manglen på historiske salmer i salmebogen skulle bunde i samtidens fremherskende teologiske retning, imødegik Rahbek ved at påpege, at biskop Balle var leder af kommissionens arbejde, og at Balle var anerkendt også af sine teologiske modstandere som en ubestikkelig forkæmper for "den rene og rette Tro" (s. 188).

Læs mere

Balle var hele sit liv supranaturalist og mente, at den kristelige sandhed var overordnet fornuften. Hans lærebog fra 1791 rummede afsvækket luthersk ortodoksi – ligesom også salmebogen gjorde. Den "naturalistiske Neologie" (1811, s. 188) var den yngre oplysningsteologiske retning, som Christian Bastholm og C.F. Hornemann efterhånden tilsluttede sig. Bastholm hyldede bl.a. Jesus som det uovertrufne forbillede. I sit omdiskuterede liturgiforslag fra 1785 mente han: "i en Psalme at fortælle en Historie, det kan ikke være meget opbyggeligt" (citeret efter Kjærgaard 2008, bind 1, s. 153; om de teologiske retninger i Danmark, se f.eks. Balling & Lindhardt 1979, s. 158 f.).

5.2 Grundtvigs svar til Rahbek

At historiske salmer var uegnede til fællessang, som Rahbek hævdede, tilbageviste Grundtvig i en note til et indlæg i *Nyeste Skilderie* fra august 1811. Grundtvig fremførte, at salmernes egnethed til fællessang var bevist ved, at historiske salmer havde været i brug i tre hundrede år, dvs. siden reformationen, og at "selv denne Erfaring var unødvendig for at vide, at Kristne kunde til Opbyggelse i Samqvem synge Psalmer om deres Frelzers Fødsel, Mirakler, Lidelse, Død, Opstandelse og Himmelfart". Angående Rahbeks påberåbelse af biskop Balles autoritet skrev Grundtvig bl.a., at Balle, selv om han var formand for kommissionen, ikke var enerådende og havde måttet bøje sig for at opnå et samlet resultat ("Et Par Ord i Anledning af den gamle Præsts Skrivelse" 1811, sp. 1026, note; *Bibliografien* 163).

6 Efterliv

Op mod halvtreds udgivelser af "Deilig er den Himmel blaa" bare i Grundtvigs levetid vidner om, hvor populær sangen blev. Peter Rørdam fortæller, at en tjenestekarl i juledagene 1841 kom ind i stuen til ham i præstegården i Mern og sagde: "der er en Psalme, jeg finder saadan Behag i, om Præsten vilde lære mig Tonen [dvs. melodien]". Det var: Deilig er den Himmel blaa" (Rørdam 1891-1895, bind 1, s. 237). Det viser også salmens udbredelse og popularitet, at den lange første version flere steder blev brugt som helligtrekongersvisen, når udklædte stjernemænd efter gammel skik gik fra hus til hus i landsbyen og sang på den hellige aften (Schmidt 1944, s. 96).

Gennem flere bearbejdelser ændrede Grundtvig den bibelhistoriske, fortællende sang med en jefortæller til en kort kirkesalme med et kollektivt 'vi'. Det var først i 5. udgave af *Fest-Psalmer* fra 1853, at Grundtvig indsatte det rammende udtryk 'ledestjerne' om foreningen af Gudsordet og Betlehemsstjernen, der leder den kristnes vej mod Himlen.

7 Anvendt litteratur

7.1 Trykt

- Balling, J.L. & P.G. Lindhardt (1979) *Den nordiske kirkes historie*, 4. rev. udg. [1945]. København.
- Balslev-Clausen, Peter (1991) *Det vingede ord. Om N.F.S. Grundtvigs salmedigtning*. Frederiksberg.
- *Bibliografien*, se Johansen, Steen (1948-1954).
- *Breve 1 1924*, se Grundtvig, N.F.S. (1924-1926).
- Brorson, Hans Adolph (1734) "Op! ald den Ting som Gud har gjort" i *Nogle Psalmer om Troens Grund Gud til Ære Og Hans Kircke til opmuntring*. Tønder.
- Brorson, Hans Adolph (1951-1956) *Samlede Skrifter*, bind 1-3, red. L.J. Koch. København.
- Jensen, Johan Fjord et al. (1990) *Dansk litteraturhistorie*, 2. udg., bind 4 (1990): *Patriotismens tid 1746-1807* [1983]. København.
- *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog. Efter Hans Kongl. Mayest. Allernaadigste befaling, af de fornemste Geistlige i Kiøbenhafn til Guds Tieniste paa Søndagene, Fæsterne, Bededagene, og til anden Gudelig brug i Kirken, udi Danmark og Norge, af Gamle Aanderige Sange Ordentlig indrettet og Flitteligen igiennemseet, og med mange Ny Psalmer forbedret, og iligemaader efter Kongl. befaling til Trykken befodret* (1943) [1699]. København; i Kingo, Thomas (1939-1975) *Samlede Skrifter*, bind 1-7, udg. Hans Brix, Paul Diderichsen & F.J. Billeskov Jansen, bind 5. København.
- *Den Nye Psalme-Bog, Udi hvilken findes ey allene de Psalmer, som udi den forordnede Kirke-Psalme-Bog af Doct. Kingo have været samlede, Men endogsaa Mange Andre Udvalte, Deels Nye, Deels af det tydske Sprog oversatte Psalmer, Til desto mere Opbyggelses Anledning samlet, overseet, og til Trykken befodret Paa Høy-Kongelig allernaadigst Særdeles Befaling* (1740) udg. Erik Pontoppidan. København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.

- Glebe-Møller, Jens (2011) "Grundtvig og rationalisterne" i *Grundtvig-Studier*, s. 81-92. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1807) "Om Religion og Liturgie" i *Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere*, udg. Lorenz Nikolai Fallesen. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1810) *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus? Dimisprædiken*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1810) "Kiækheds Erindring, Willemoes [Kommer hid, I Piger smaae]" i *Danske og Norske historiske Mindesange*, s. 167-172. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1810) *Nytaarsnat eller Blik paa Kristendom og Historie*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (u.å.: 1810) *Idunna. En Nytaarsgave for 1811*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1811) "Et Par Ord i Anledning af den gamle Præsts Skrivelse til Fyns og Ribes kaarede Bispe (i Skilderiet No. 54 og 55)" i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, nr. 65, den 13. august 1811, sp. 1023-1030 og nr. 66, den 17. august 1811, sp. 1039-1041. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1837: 1836-1837) *Sang-Værk til den Danske Kirke*, hæfte 1-8. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1853) *Fest-Psalmer*, 5. opl. [1850]. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1868-1881) *Salmer og aandelige Sange 1-5*, udg. J. Kristian Madsen, bind 5 (1881): *Efterslæt af Grundtvigs Salmesang*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1924-1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig, bind 1: (1807-1820). København.
- Grundtvig, N.F.S. (1944-1964) *Grundtvigs Sang-Værk 1-6*, udg. Uffe Hansen, Ejnar Skovrup, Th. Balslev & Ernst J. Borup. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1948) *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig. I Udvalg*, udg. Steen Johansen & Henning Høirup. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1958) "Et af Grundtvig paa tysk skrevet tilbageblik paa sig selv fra vinteren 1813-14" udg. Steen Johansen i *Grundtvig-Studier* 1958, s. 74-83. København.
- *Grundtvigs Erindringer* 1948, se Grundtvig, N.F.S. (1948).
- Guldbergs salmebog, se *Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer* (1779).

- “Puer natus in Bethlehem [It barn er fød i Bethlehem]” i (1968) *Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret*, red. Hans Thomissøn, [1569]; udg. Erik Dal. København.
- Johansen, Steen (1948-1954) *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter*, bind 1-4. København.
- Kingo, Thomas (1941) *“Danmarks og Norges Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Efter sær Kongel. Befalning, af Salig D. Mort. Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalme sammendragen, og med en stoor Deel til Højtiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret”* [1689]. København; i *Samlede Skrifter* (1939-1975) 1-7, udg. Hans Brix, Paul Diderichsen & F.J. Billeskov-Jansen, bind 4. København.
- *Kingos salmebog*, se *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* (1943) [1699].
- Kjærgaard, Jørgen (2008) *Salmehåndbog*, 2. udg., 1-2, bind 1 (2008): *Salmehistorie. Med biografier af forfatterne i Den Danske Salmebog 2002* [2003]. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Luther, Martin (1569) “Loffuit være du Jesu Christ” i (1968) *Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret*, red. Hans Thomissøn, [1569]; udg. Erik Dal. København.
- Malling, Anders (1962-1978) *Dansk salmehistorie*, bind 1-8. København.
- Malling, Ove (1777) *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*. København.
- Münter, Friederich (1811) “Om nogle Hovedegenskaber ved en god Liturgie“ i *Videnskabelige Forhandlinger ved Siøllands Stifts Landemode* 1811, udg. V.K. Hjort & P.H. Mønter, s. 13-31. København.
- Nielsen, Erik A. (2009) *Kristendommens retorik. Den kristne digtnings billedformer. Billed-sprog I*. København.
- Nielsen, Erik A. (2010) *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom. Billed-sprog II*. København.
- Paulsen, Ove (2000) “Salmer som gudstjenesteled i Kingos Vinterpart 1689 og ‘Kingos salmebog’ 1699” i *Hymnologiske Meddelelser. Tidsskrift om salmer*, s. 55-78. u.s.

- *Pontoppidans salmebog*, se *Den Nye Psalme-Bog* (1740).
- *Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer, Til Guds Ære og hans Meenigheds Opbyggelse, Efter Kongelig allernaadigst Befaling udgivet, tilligemed Collecter, Epistler og Evangelier, Lidelses Historien, Kirke- samt andre Bønner* (1779) red. Ove Høegh-Guldberg. København.
- Rahbek, Knud Lyhne red. (1811) *Sandsigeren eller den danske Huusven, et Ugeskrift*. København.
- Rod, Jakob (1970) "Den lige linje i Grundtvigs religiøse udvikling" i *Grundtvig-Studier* 1970, s. 11-32. København.
- Rørdam, Peter (1891-1895) *Peter Rørdam. Blade af hans Levnedsbog og Brevvexling* 1-3, udg. H.F. Rørdam, bind 1 (1891): *fra 1806 til 1844*. København.
- *Sang-Værk* 5 1881, se Grundtvig, N.F.S. (1868-1881).
- Schmidt, August F. (1944) "Dejlig er den Himmel blå" i *Danske Studier* 1944, s. 91-96. København.
- Sørensen, Jørgen (1964) "Grundtvig og ældre dansk salmedigtning" i *Grundtvig-Studier* 1964, s. 47-69. København.
- Sørensen, Niels (1689) "Jesus Christ i Jødeland" i Kingo, Thomas (1941) *Danmarks og Norges Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. Efter sær Kongel. Befaling, af Salig D. Mort. Luthers, saa og andre Gudfrygtige Lærde Mænds Sange og gamle Kirke-Psalmer sammendragen, og med en stoor Deel til Højtiderne, Søndagene og Fasten igiennem forbedret*, [1689]. København; i Kingo, Thomas (1939-1975) *Samlede Skrifter*, 1-7, udg. Hans Brix, Paul Diderichsen & F.J. Billeskov-Jansen, bind 4. København.
- Thodberg, Christian (1989) "Vejen tilbage. Et Jerusalem-motiv hos Grundtvig" i *Dansk Teologisk Tidsskrift* 1989, s. 287-307. København.

7.2 Utrykt

- Grundtvig, N.F.S. (2. og 12. december 1810) "De hellige tre Konger", ms. i Grundtvig-arkivet fasc. 386.50a.
- Grundtvig, N.F.S. (2. og 12. december 1810) "De hellige tre Konger", ms. i Grundtvig-arkivet fasc. 386.50b.